

July 2021

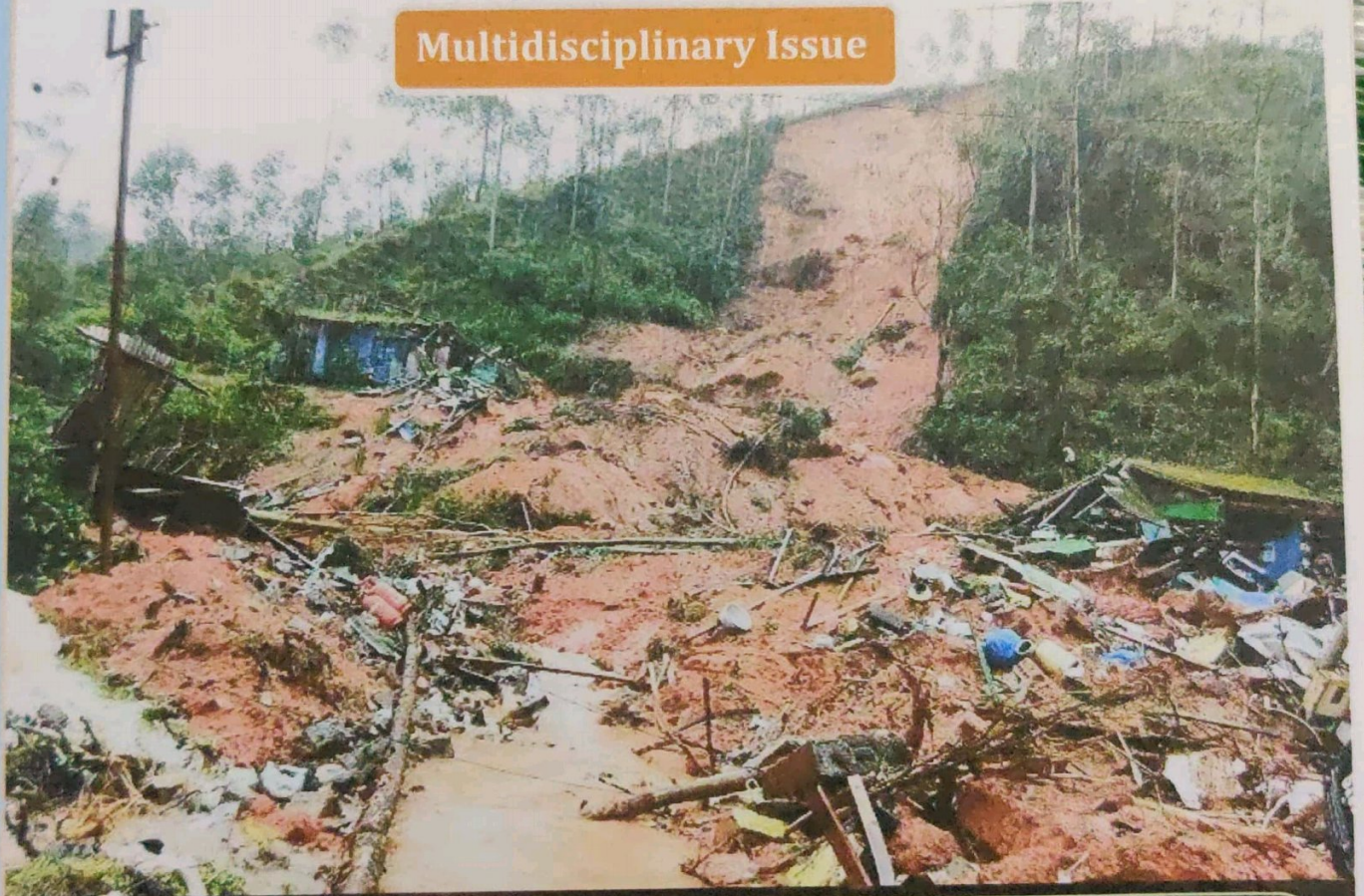
E-ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL
Special Issue 270

Multidisciplinary Issue

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Special Issue - 270 : Multidisciplinary Issue
Peer Reviewed Journal

E-ISSN :
2348-7143
July- 2021

July-2021

E-ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL
Special Issue 270

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

*Cover Photo (Source) : Internet - Taliye landslide : Horror of hillock crashing onto village, burying 84 human being.

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 1000/-

Editorial Board**Chief Editor -**

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

Co-Editors -

- ❖ Prof. Mohan S. - Dean faculty of Arts, Delhi University, **Delhi, India**
- ❖ Prof. Milena Brotaeva - Head, Classical East Department, Sofia University, **Sofia, Balgeria**
- ❖ Dr. R. S. Sarraju - Center for Translation Studies, University of Hyderabad, **Hydrabad, India**
- ❖ Mr. Tufail Ahmed Shaikh- King Abdul Aziz City for Science & Technology, Riyadh, **Saudi Arabia.**
- ❖ Dr. Anil Dongre - Head, Deptt. of Management, North Maharashtra University, Jalgaon [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Shailendra Lende - R.T.M. Nagpur University, Nagpur [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Dilip Pawar - BoS Member (SPPU), Dept. of Marathi, KTHM College, Nashik. [M.S.] **India**
- ❖ Dr. R. R. Kazi - North Maharashtra University, Jalgaon [M.S.] **India**
- ❖ Prof. Vinay Madgaonkar - Dept. of Marathi, Goa University, **Goa, India**
- ❖ Prof. Sushant Naik - Dept. of Konkani, Govt. College, Kepe, **Goa, India**
- ❖ Dr. G. Hareesh - Associate Professor, CSIBER, Kolhapur [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Munaf Shaikh - N. M. University, Jalgaon & Visiting Faculty M. J. C. Jalgaon [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Sanjay Kamble -BoS Member Hindi (Ch.SU, Kolhapur), T.K. Kolekar College, Nesari [M.S.] **India**
- ❖ Prof. Vijay Shirsath- Nanasahab Y. N. Chavhan College, Chalisgaon [M.S.] **India**
- ❖ Dr. P. K. Shewale - Vice Principal, Arts, Science, Commerce College, Harsul [M.S.] **India**
- ❖ Dr. K. B. Gaikwad - MGV's SPH ASC College, Nampur, Dist. Nashik [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Hitesh Brijwasi - Librarian, K.A.K.P. Com. & Sci. College, Jalgaon [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Sandip Mali - Sant Muktabai Arts & Commerce College, Muktainagar [M.S.] **India**
- ❖ Prof. Dipak Patil - S.S.V.P.S.'s Arts, Sci. and Com. College, Shindhkheda [M.S.] **India**
- ❖ Prof. K. P. Waghmare - Librarian, Anandibai Raorane College, Sawantwadi [M.S.] **India**

Advisory Board -

- ❖ Dr. Marianna Kotic - Scientific-Cultural Institute, Mandala, **Trieste, Italy.**
- ❖ Dr. M.S. Pagare - Director, School of Languages Studies, North Maharashtra University, Jalgaon
- ❖ Dr. R. P. Singh -HoD, English & European Languages, University of Lucknow [U.P.] **India**
- ❖ Dr. S. M. Tadkodkar - Rtd. Professor & Head, Dept. of Marathi, Goa University, **Goa, India.**
- ❖ Dr. Pruthwiraj Taur - Chairman, BoS., Marathi, S.R.T. University, Nanded.
- ❖ Dr. N. V. Jayaraman - Director at SNS group of Technical Institutions, **Coimbatore**
- ❖ Dr. Bajarang Korde - Savitribai Phule Pune University **Pune, [M.S.] India**
- ❖ Dr. Leena Pandhare - Principal, NSPM's LBRD Arts & Commerce Mahila Mahavidyalaya, Nashik Road
- ❖ Dr. B. V. Game - Principal, MGV's Arts and Commerce College, Yeola, Dist. Nashik.

Review Committee -

- ❖ Dr. J. S. More - BoS Member (SPPU), Dept. of Hindi, K.J.Somaiyya College, Kopargaon
- ❖ Dr. S. B. Bhambar, BoS Member Ch.SU, Kolhapur, T.K. Kolekar College, Nesari
- ❖ Dr. Uttam V. Nile - BoS Member (NMU, Jalgaon) P.S.G.V.P. Mandals ACS College, Shahada
- ❖ Dr. K.T. Khairnar- BoS Member (SPPU), Dept. of Commerce, L.V.H. College, Panchavati
- ❖ Dr. Vandana Chaudhari KCE's College of Education, Jalgaon
- ❖ Dr. Sayyed Zakir Ali , HoD, Urdu & Arabic Languages, H. J. Thim College, Jalgaon
- ❖ Dr. Sanjay Dhondare - Dept. of Hindi, Abhay Womens College, Dhule
- ❖ Dr. Amol Katgaonkar - M.V.P.S.'s G.M.D. Arts, B.W. Commerce & Science College, Sinnar.

Published by -

© Mrs. Swati Dhanraj Sonawane, Director, Swatidhan International Publication, Yeola, Nashik
Email : swatidhanrajs@gmail.com Website : www.researchjourney.net Mobile : 9665398258

24	बाल साहित्य में आदर्श बोध	डॉ. संतोष पवार	117
25	शोषित पीड़ितों के कवि राजेश जोशी	डॉ. कल्पना पाटील	121
26	वर्तमान जगत में परिवर्तनशीलता की साक्ष्य देता : नारी विमर्श	डॉ. रुपाली चौधरी	126
27	अनुवाद की प्रक्रिया, तकनीक और समस्याएँ	डॉ. लियाकत शेख	130
28	वैश्वीकरण में हिंदी की स्थिति और दिशा	डॉ. संतोष पवार	136
29	फिचर लेखन	प्रा.अरुण आहरे	140
मराठी विभाग			
30	आदिवासींची देवबांधणी : एक विधीनाट्य	डॉ. अंजली मस्करेन्ड्स	143
31	आदिवासी कोळी लोकमानसातील धार्मिक सण, समारंभाची पारंपारिक गीते	डॉ. एस. एस. भैरगुंडे	147
32	संत तुकारामांच्या अभंगातील सामाजिक फलश्रुती	डॉ. रामलाल चौधरी	153
33	महाराष्ट्रातील संतांचे समाजप्रबोधनाचे कार्य	डॉ. कैलास वाघ	158
34	धर्मभोळेपाणाचा नाश करणारा सत्यशोधक विचार	डॉ. श्रीराम गडकर	164
35	मराठी साहित्य आणि जीवनमूल्य : एक शोध	डॉ. नामदेव सोडगीर	174
36	'लढत' कादंबरीचा अभ्यास : चिकित्सक अभ्यासाचे एक आदर्श प्रारूप	डॉ. शिवाजी एंडाईत	178
37	विठ्ठल वाघांच्या कवितेतील द्विकेंद्रीतता	डॉ. श्रीराम गव्हाणे	182
38	विदर्भाच्या मराठी गझलेतील कृषी जाणीव	डॉ. संजय पोहरे	187
39	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे धर्मांतर आणि चर्मकार समाज	डॉ. आर.एस.सुरवसे	191
40	शांताबाई हुबळीकर यांच्या 'आता कशाला उद्याची बात' मधून व्यक्त होणारा स्त्रीवाद	डॉ. अमृता डोर्लीकर	194
41	२००० नंतरच्या ग्रामीण कादंबऱ्यांचे स्वरूप आणि विशेष	डॉ. शिवाजी हुसे	200
42	विजय पाटील यांचे ग्रामीण कथा विश्व	डॉ. पद्माकार वानखेडे	206
43	वर्तमानातील आदिवासी कवितेतील संवेदना (१९९५ ते २०२०)	डॉ. प्रकाश वट्टी	210
44	स्त्रियांचे ग्रामीण कादंबरीलेखन	डॉ. राजेंद्र वडमारे	216
45	संत गाडगेबावांच्या कीर्तनातील वैज्ञानिक दृष्टी	डॉ. सौ. रजनी लुंगसे	224
46	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांच्या साहित्यातील मानवी मूल्ये	प्रो. डॉ. वासुदेव वले, प्रा. छाया खर्चे	227
47	माणगाव परिषद : स्वरूप व परिणाम	डॉ. श्रीराम गडकर	230
48	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आणि दलित चळवळ	प्रा.आर.एस.लोहकरे	240
49	विदर्भातील मराठी गझल : आशय आणि अभिव्यक्तीच्या अंगाने स्वतंत्र वाटचाल करणारे निवडक गझलकार	डॉ. संजय पोहरे	245
50	स्त्रियांची समकालीन प्रवासवर्णने : काही निरीक्षणे	मनीषा औटी	253
51	स्वातंत्र्योत्तर मराठी व हिंदी भाषांमधील दलित कथांचा एकमेकांशी तुलनात्मक अभ्यास	डॉ. अर्जुन नेरकर	259
52	भारतीय महिलांची बदलती स्थिती	डॉ. अनंत देशमुख	262
53	मराठवाड्यातील चळवळी व त्यांनी मराठवाड्यातील कादंबरीला दिलेले वैशिष्ट्ये	रा.ज.चाटे	267

स्वातंत्र्योत्तर मराठी व हिंदी भाषांमधील दलित कथांचा एकमेकांशी तुलनात्मक अभ्यास

डॉ. अर्जुन गंगाराम नेरकर

सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग

म.स.गा. महाविद्यालय मालेगाव कॅम्प, मालेगाव जि.नाशिक.

अर्वाचीन काळामध्ये दलित साहित्याचा इतिहास डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या कार्याबरोबर जन्माला आलेला दिसतो. १९४७ साली दलित सेवक आणि जागृती या सामाहिकांमधून तर दलित कथा छापून आल्याच परंतु 'डॉ. आंबेडकरांच्या जनता, प्रबुध्द भारत या सामाहिकात ही त्या छापून येत होत्या'.^१ या सामाहिकाने प्रथम दलित कथा मराठी भाषेत जन्मास घातली हाच दलित कथेचा उगम काळ आहे. असे असले तरी एक गौष्ट खेदाने म्हणावी लागते की या कथा साहित्याची नोंद समकालीन वाङ्मय समीक्षकांनी घेतलेली नाही. स्वातंत्र्योत्तर दलित कथा वर्तमानातील अनेक विषयांना कवेत घेणारी विषय व आशयाच्या दृष्टीने स्वतःची स्वतंत्र वाट निर्माण करणारी आहे. दलित कथा ही मराठीत असो की हिंदीत ती नव्या सांस्कृतिक मूल्यांना जन्म देणारी ठरली आहे. या कथांचे आपल्याला त्यांच्या विषयाच्या दृष्टीने खालील प्रमाणे वर्गीकरण करता येते.

सामाजिक कथा

राजकीय कथा

ऐतिहासिक कथा

मनोवैज्ञानिक कथा

प्रेमकथा

'दलित कथेमध्ये रचनेपेक्षा आशयाला अधिक महत्त्व असल्याचे जाणवते'.^२ दलित कथा मराठी कथेत आल्याने एक अनोखे परिवर्तन घडत गेले. ज्या दलित लेखकांनी महत्त्वपूर्ण दलित कथा शिल्प घडविण्याचा मान मिळाला त्यात अण्णाभाऊ साठे हे प्रमुख शिल्पकार आहेत. अण्णाभाऊ साठेनी तब्बल वीस वर्ष कथालेखन केले. स्वातंत्र्य मिळूनही अन्नाला महाग असणारी माणसे त्यांनी 'चिरागनगरीची भुतं' यामध्ये रेखाटली आहेत. त्यांनी प्रेम, वासना, द्वेष, मत्सर यास संवेदना कथांत मांडले आहेत. अण्णाभाऊंनी नाजूक-साजूक संवाद न रेखाटता भयानक किडलेल्या, सडलेल्या वास्तवावर आपल्या कथांतून बोट ठेवले. त्यानंतर शंकरराव खरात दलित कथेचे मुख्य आधारस्तंभ ठरले आहेत. खरातांची कथा ही उपेक्षितांच्या जीवनाचे चित्रण करणारी आहे. सुखदुःखाचे कंगोरे असलेली, आशय व अभिव्यक्तीच्या दृष्टीने स्वतंत्र असलेली व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या तत्त्वज्ञानाचे अधिष्ठान असलेली आहे. एक प्रचंड अशा ताकदीची सामर्थ्यशाली कथा मराठी भाषेला देऊन ज्यांची कथा दलित कथेचा मापदंडच ठरते ते म्हणजे बाबूराव बागूल 'जेव्हा मी जात चोरली होती', 'मरण स्वस्त होत आहे.' यातील कथा गुणात्मक दृष्ट्या श्रेष्ठ असून काळजाचा ठाव घेणा-या आहेत'.^३ त्यांची कथा ही नव्या जीवन जाणिव, नवे तत्त्वज्ञान, वेगळी अभिव्यक्ती असलेली, जीवनाचे वास्तव रूप मांडणारी आहे. त्यांच्या कथेने दलित कथा साहित्याच्या इतिहासात अपूर्व उंची गाठलेली आहे. शोषणावर प्रहार करून त्यांच्या कथेने समता, बंधुभाव हा विचार जन्मास घातला आहे. १९८० साली केशव मेश्राम यांचा खरवड हा कथासंग्रह प्रसिद्ध झाला सवर्ण माणसाकडून होणारा अन्याय त्यांनी रेखाटला असून दलित माणूसही अन्याय सहन करणारा आहे हे सांगितले आहे. त्यांच्या कथांतून स्त्री प्रवृत्ती, स्पृश्य, अस्पृश्य भेद व्यक्त झालेले दिसतात. त्यांनी नवे अनुभव आणि नवे विषय घेऊन दलित कथा सामर्थ्यशाली बनवली. नव्या पिढीतील चांगले कथाकार म्हणून

योगिराज वाघमारे यांची कथा साठे, खरात व बागूल यांच्यानंतर लक्षात राहिल अशी आहे. त्यांची कथा भावनाप्रधान, घटनाप्रधान, चारित्र्यप्रधान, विविधतेचे दर्शन घडविते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या चळवळीतून त्यांच्या कथेची जीवनदृष्टी आकारली आहे. त्यांची कथा शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देणारी आहे. १९८१ मध्ये आलेल्या अर्जुन डांगळे यांच्या 'बांधावरची माणसं' हा कथासंग्रह दलित कथेच्या इतिहासात महत्त्वाचे स्थान मिळवून गेला. त्यांची कथा दलितांमध्ये सुधारणावादाची आवश्यकता सांगणारी, दलित दुःखाला स्वच्छ मनानं सामोरी जाणारी, भटक्या, आदिवासी व मांग, चांभारांचे दुःख मांडणारी सोप्या, सहज, समजेल अशा भाषेची आहे. वामन होवाळ, योगेंद्र मेश्राम, अमिताभ, सुखराम हिवराळे, उर्मिला पवार यांच्या कथेने दलित कथेचा विकास साधणारे कथालेखन केले आहे.

हिंदी साहित्याच्या प्रांतांमध्ये दलित हिंदी कथाही मराठी दलित कथेतून जन्माला आली आहे मराठी दलित कथेचा प्रचार आणि प्रसार सर्वदूर झाला आणि भारतभर ही कथा भारतातील वेगवेगळ्या भाषांमध्ये झाली उत्तर भारत हिंदी दलित कथांना समृद्ध करण्यामध्ये आघाडीवर आहे. हिंदी दलित कथा लिहिणाऱ्यांमध्ये सूर्यकांत त्रिपाठी ऊर्फ निराला यांचे नाव गौरवाने घ्यावे लागते. त्यांनी बिल्लेशेर बकरीया आणि चतुरीचमार या दीर्घ कथा लिहिल्या आहेत. या कथांमध्ये त्यांनी दलित जातीतील लोकांबरोबर खान-पान केल्याने एका ब्राह्मणाला त्यांच्या जातीकडून काय त्रास होतो. त्यांच्याकडून त्यावर बहिष्काराची वेळ येते. याचे चित्रण केले आहे. प्रख्यात हिंदी साहित्यिक प्रेमचंद यांनी दलितवस्ती म्हणजेच राजवाड्यात राहणार्या दलितांची पिडा, त्रास, गरिबी पाहून त्यांच्या वेदना त्यांनी आपल्या काही कथांमध्ये मांडल्या आहेत. यामध्ये ठाकूर का कुआ, घासवाली, सद्गती, दूध का दाम, मंत्र व बाबा का भोज या कथांचा समावेश होतो. कथाकार यशपाल व फणिश्वरनाथ रेणू यांनी आपल्या कथांमध्ये अन्याय, अत्याचार, दुराचार, बलात्कार या गोष्टींबरोबरच श्री रेणू यांनी उच्चवर्णीयांकडून दलित स्त्रीचा कामतृष्णा भागविण्यासाठी केला गेलेला अमानुष वापर चित्रीत केला आहे. डॉ. शिवप्रसाद सिंग यांनी दलित चरित्रावर आधारित कथा मोठ्या प्रमाणात लिहिल्या आहेत.

डॉ गिरीराजशरण अग्रवाल यांनी 'दलित जीवन की कहानियाँ' या संपादित केलेल्या पुस्तकात दलितांच्या संवेदनशीलतेवर, दलितांच्या चेतनेवर प्रकाश टाकणार्या कथांचे संकलन केले आहे. याशिवाय डॉ. एन. सिंह यांनी संपादित केलेल्या 'काले हाशिये पर' हा दलित कथासंग्रह महत्त्वपूर्ण आहे. मध्य प्रदेशातील प्रसिद्ध साहित्यिक श्री लालचंद राही यांनी आपल्या कथांमधून शेतकरी, शेतमजूर, महिलांचे प्रश्न यावर प्रकाश टाकून दलितांच्या मुक्तीसाठी, त्यांच्यात जागृती आणण्यासाठी लेखन केलेले दिसते. बिहारच्या लेखिका श्रीमती रमणिका गुप्ता यांनी दलित कथांचे संकलन व संपादन केले आहे. यामध्ये समकालीन कहानियाँ, आधुनिक महिला लेखन : कहानी या कथासंग्रहांचा समावेश होता. त्यांनी आपल्या साहित्यामधून दलितांचा विद्रोह व आक्रोश प्रभावीपणे मांडलेला आहे. हिंदीत दलित साहित्य लिहिणाऱ्यांची यादी खूप मोठी आहे. डॉ. बी. एल. बबोरिया, डॉ. रामगोपाल सिंह, डॉ. जटिया, डॉ. वी.एन. कुमावत, डॉ. रघुनाथ प्रसाद, नलिनी गजभिये, जी.डी. मेश्राम इत्यादी लेखकांचे हिंदी दलित साहित्यामधील योगदान महत्त्वपूर्ण आहे.

मराठी व हिंदी भाषांमधील दलित कथा या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. या दोन्ही भाषांमधील कथांमधील मांडलेले प्रश्न फारसे वेगळे नसले तरी त्यांचे मांडण्याचे स्वरूप वेगळे असलेले दिसून येते. मराठी दलित कथेत मांडण्यात आलेले प्रश्न हे दैनंदिन जीवनातील असून जातीव्यवस्थेशी संबंधित आहेत. प्रेम, वासना, द्वेष, मत्सर यासह उपेक्षितांचे जीवन दुःख रेखाटणारी मराठी दलित कथा, आशय दृष्टीने स्वतंत्र आहे. मराठी दलित कथांत डॉ. आंबेडकरांचे तत्त्वज्ञान स्वीकारू शोषणावर प्रहार केलेला दिसतो. माणूस म्हणून माणसाचे

मूल्य सांगणारी, स्त्रीला समान दर्जा देणारी समता व तिच्यावर अन्याय करणारी प्रस्थापित शोषण व्यवस्था यांचे चित्रण या कथांमध्ये झालेले आहे. तर 'हिंदी दलित कथांमध्ये उच्च नीचतेबरोबर राजवाड्यात राहणार्या दलितांचे दुःख, त्यांची गरिबी, जीवन जगण्यासाठीची धडपड चित्रित केलेली दिसते'.^१ स्वातंत्र्योत्तर काळामध्ये देशांने जरी घटना स्वीकारून जातिभेदाविषयी नियमावली केली. कायद्याने जातीभेद नष्ट झाला पण माणसाच्या मनातून तो गेला नाही याचे प्रतिबिंब हिंदी दलित कथांमध्ये पाहावयास मिळते. दलितांची संवेदनशोलता, त्यांची चेतना, महिलांचे शोषण या दोन्ही गोष्टी भाषांतील कथांमध्ये चित्रित केलेल्या जाणवतात. मराठी दलित कथांमध्ये वेदना, विद्रोह, आक्रोश ज्या प्रमाणात बघावयास मिळतो तसा तो हिंदी दलित कथांमध्येही दिसतो. मराठी दलित कथेचा व्याप खूप मोठा आहे विपुल प्रमाणात लेखन या भाषेत झालेली असली तरी त्याची व्याप्ती महाराष्ट्र बाहेर फारशी नाही याउलट हिंदी या राष्ट्रभाषेत दलित कथांची लेखन झालेले आहे परंतु व्याप खूप मोठा आहे. विपुल प्रमाणात लेखन या भाषेत झालेले असले तरी त्याची व्याप्ती महाराष्ट्र बाहेर फारशी नाही. याउलट हिंदी या राष्ट्रभाषेत दलित कथांचे लेखन झालेले आहे. परंतु मराठी दलित कथांएवढे नाही. हे आपणास मान्य करावे लागते. मराठी दलितकथा लेखक कथा लिहिताना आपली जात कधीही लपविण्याचा भानगडीत पडलेले नाही. परंतु हिंदी दलित कथा लेखकांतील काही लेखक आपली जात चोरताना दिसतात. प्रचंड ताकदीची दलितांच्या सर्व प्रश्नांवर प्रकाश झोत टाकून स्वातंत्र्य, समता, बंधुत्व व न्यायाची प्रतिष्ठापणा करणारी दलित कथा मराठीत जशी निर्माण झाली तशी ती हिंदीत अजूनही फारशी निर्माण होऊ शकली नाही. ती भविष्यात निर्माण होऊन अधिक कसदार दलित कथेची वाट हिंदी भाषिकांना मार्गक्रमण करण्यास प्रेरणादायी ठरेल अशी आशा वाटते. येणार्या काळात दलित कथा दलित जातीतील फक्त दलितांची न राहता ती सर्व जातीधर्मातील असलेल्या दलितांची होवो व सार्वत्रिक प्रश्नांना कवेत घेऊन आंतरराष्ट्रीय स्तरावर जावो हीच अपेक्षा.

संदर्भ सूची :-

१. पगारे (डॉ.) म.सु - दलित साहित्याचा इतिहास, प्रशांत पब्लिकेशन्स, जळगाव, २००५, पृ.क्र. ४६,
२. तत्रैव - पृ. क्र. ४७.
३. खरात (डॉ.) प्रकाश - दलित कथा : उगम आणि विकास, सुगावा प्रकाशन, पुणे १९९२ पृ. क्र. ६८.
४. देसाई (डॉ.) बापूराव - दलित साहित्य : विद्या, शास्त्र और इतिहास, विकास प्रकाशन, कानपूर २०१२ पृ.क्र. १६४